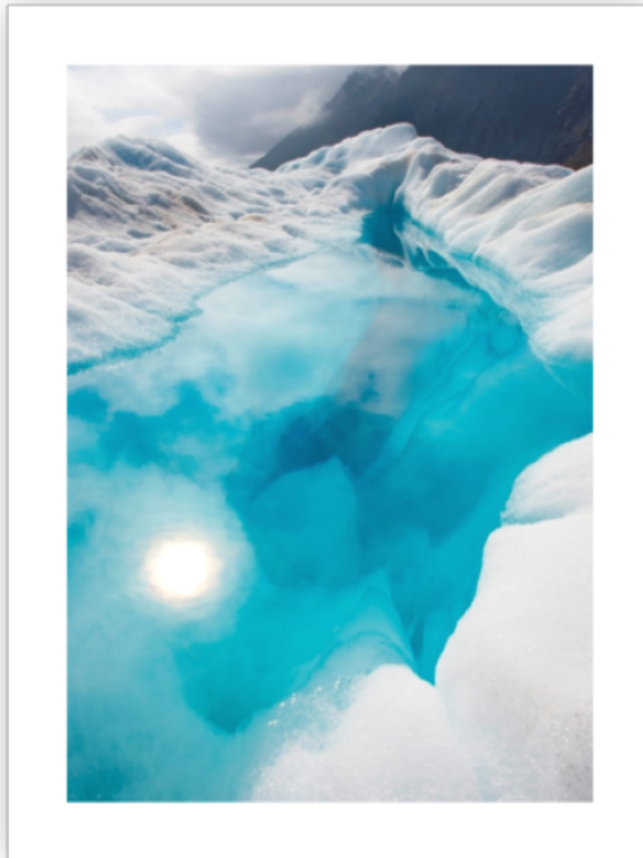

Undervisning och sambedömning i förskola: Förskollärares och chefers skriftliga beskrivningar år 2016

Ann-Christine Vallberg Roth
Ylva Holmberg
Linda Palla
Catrin Stensson
Ingegerd Tallberg Broman
Malmö universitet

FÖRORD

Forskargruppen tackar alla som deltagit och bidragit med material till denna inledande delrapport. Materialet har möjliggjort en ingångsbild över vad förskollärare och chefer beskriver kan känneteckna undervisning och sambedömning i anslutning till starten av forsknings- och utvecklingsprogrammet år 2016. Ingångsbilden är betydelsefull, inte minst i relation till de spår som framträder i motsvarande analys av material i slutet av FoU-programmet år 2018.

Studien bedrivs inom ramen för FoU-programmet *Undervisning i förskolan*. Programmet genomförs i samverkan mellan tio kommuner (*Bjuv, Landskrona, Lidingö, Strängnäs, Svedala, Trelleborg, Uppsala, Vallentuna, Vaxholm och Åstorp*) och det fristående institutet för Innovation, forskning och utveckling i skola och förskola (Ifous) och Malmö universitet (Mau), Fakulteten för lärande och samhälle (LS), Institutionen för Barn Unga Samhälle (BUS). Studien har finansierats av Malmö universitet och de tio kommunerna.

Malmö 2018-01-10

Ann-Christine Vallberg Roth, Ylva Holmberg, Linda Palla, Catrin Stensson och Ingegerd Tallberg Broman

I detta dokument finner du en sammanfattning. Den fullständiga rapporten finns att ladda ned här: <http://muep.mau.se/handle/2043/24496>

Mer information om FoU-programmet *Undervisning i förskolan* finns på: <http://www.ifous.se/undervisning-i-forskolan/>

SAMMANFATTNING

I rapporten beskrivs en inledande del av den forskning som bedrivs inom ramen för forsknings- och utvecklingsprogrammet (FoU-programmet) "Undervisning i förskolan" som bedrivs i samverkan mellan tio kommuner, det fristående institutet för Innovation, Forskning och Utveckling i Skola och förskola (Ifous) och Malmö universitet. Rapporten belyser förskollärares och chefers skriftliga beskrivningar i frågor om undervisning och sambedömning som besvarades i anslutning till programstarten år 2016. I anslutning till FoU-programmets avslut år 2018 kommer förskollärare och chefer besvara samma frågor för att vi ska kunna analysera eventuella förändringar i beskrivningarna mellan 2016 och 2018.

Det föreligger stora behov av att klargöra hur undervisning kan bedrivas i förskola och det har framträtt betydande olikheter i hur förskolor arbetar med det pedagogiska uppdraget (Skolinspektionen, 2016a, 2016b, 2017a, 2017b). Tidigare forskning har varit mer inriktad mot lärande än undervisning i förskola (Vallberg Roth, 2017b). Därigenom framträder något av en "lärifierad didaktik" (jfr Biesta, 2017).

Forskningen i FoU-programmet syftar till att, i samverkan mellan verksamma förskollärare, förskolechefer, förvaltningsrepresentanter och forskare, vidareutveckla kunskap om vad som kan känneteckna undervisning och sambedömning med dess relation till vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i cirka 130 förskolor och/eller avdelningar belägna i tio kommuner i Sverige, mellan 2016 och 2018. Vidare syftar den specifikt till att utpröva begreppet "flerstämmig undervisning och sambedömning".

Enligt Arfwedsson (1998) finns det "faktiskt ingen teori som kan innesluta den totala undervisningssituationen" (s. 131). I FoU-programmet knyter vi an till skiftande teoretiska ingångar. Övergripande relateras till Kansanens (1993) tre didaktiska nivåer: aktionsnivå, teoretisk nivå och metateoretisk nivå. Vi utprövar begreppet "Flerstämmig undervisning och sambedömning" i relation till Kansanens didaktiska nivåer.

Kansanens (1993) tre didaktiska nivåer inriktas på "Aktionsnivå", "Tänkandenivå I" (Objektteorier) och "Tänkandenivå II" (Metateori). Aktionsnivån fokuserar konkreta handlingar i relation till planering, genomförande och utvärdering av undervisning kopplat till styrdokument. På aktionsnivå planerar professionella vad som ska göras, arrangerar situationer och löser omedelbara utmaningar i praktiken. På Tänkandenivå I kan lärare reflektera över sina handlingar och relatera till teoretiska perspektiv för att bättre förstå sin praktik. Den andra tänkandenivån höjer anspråken för det professionella tänkandet till en metateoretisk nivå. På denna nivå kan professionella analysera sina handlingar och val utifrån de tidigare nivåerna. Lärare kan förstå hur handlingar och teoretiska perspektiv kan hänga ihop och utveckla sitt tänkande om hur bakomliggande antaganden kan relateras till varandra. För att möta behov av redskap som kan vidga lärares professionella handlingsutrymme och ge stöd för kritisk reflektion och handling på vetenskaplig grund, behövs studier som också tydliggör hur undervisning kan baseras såväl teoretiskt som metateoretiskt (Vallberg Roth, 2017a).

I FoU-programmet utprövas begreppet *flerstämmig undervisning och sambedömning*. Begreppet kan erbjuda alternativa redskap och strategier för kritiskt reflekterad undervisning, återkoppling och sambedömning i förhållande till varje barns utveckling och lärande i en förskola för alla. Flerstämmig undervisning och sambedömning kan inkludera olika aktörer, som barn, förskollärare, specialpedagoger och chefer, med skiftande bakgrund i varierade former (metoder) och innehåll. Konkret kan undervisning och sambedömning ske vid olika tider och i skiftande rum, med arrangemang som exempelvis kan framkalla begreppslek, omsorgssamspel, tema- och projektorienterad verksamhet, utforskande, skapande och kritiska handlingar (t.ex. att synliggöra handlingsalternativ). "Sambedömning" (jfr Allal, 2013) avser bedömning mellan minst två aktörer och kan prövas som redskap för strävan efter rimlig likvärdighet och vetenskapligt grundat förhållningssätt i förskolors pedagogiska processer. Exempelvis kan sambedömning dels avse samtolkning och samplanering i förhållande till förskolans strävansmål, dels avse återkoppling, uppföljning och samvärdering av undervisning och upplägg. Vidare kan sambedömning avse utvidgade processer mellan olika nivåer i målstyrningssystemet, mellan förskolor från olika kommunområden och mellan kommuner. Beprövad erfarenhet kan tolkas vara nära kopplad till sambedömning i meningen att beprövad erfarenhet är genererad av flera under en längre tid, den är dokumenterad, delad och kommunicerad. "Den bör också vara prövad utifrån etiska principer: all erfarenhet är inte av godo och därmed av efterföljansvärt slag" (RFR10, 2012/2013, ss. 19-20). Erfarenheter kan genom sambedömningsprocesser övergå i beprövade erfarenheter under programperioden.

Med flerstämmig avses flera röster i många stämmor, vilket kan översättas till flera infallsvinklar och variation av närmanden. Den norska språkvetaren Dysthe, (1993) lanserade "det flerstämmiga klassrummet", med framträdande inspiration från den ryske filosofen, och litteraturteoretikern Bakhtin och hans medarbetares arbeten. Sociolingvistisk och sociokulturell grund är framträdande. Begreppet *flerstämmig undervisning och sambedömning* kan inspireras av Dysthe samtidigt som ett mer expansivt närmande kan utprövas som avser att inrymma flera vetenskapliga grunder, såväl teoretiskt som metateoretiskt. Sammantaget kan flerstämmig undervisning och sambedömning prövas som redskap för kritisk reflektion, vilket kan inkludera olika aktörers perspektiv (versioner), skiftande vetenskapliga grunder och beprövade erfarenheter. Sammantaget prövas begreppet:

- för att möta unika barn och barngrupper – vi utgår inte från "one size fits all"
- för kunskaper och värden i spontana och planerade undervisningsstunder med olika innehåll där utveckling, lärande, lek och omsorg kan vara sammanflätade på olika sätt
- som begrepp med potential att fläta samman olika aktörers praktikinära röster med vetenskapliga grunder och beprövade erfarenheter

- som ”kompass” för att navigera, kritiskt reflektera och vidga vägar framåt – stöd för professionellt omdöme och att göra bruk av professionellt handlingsutrymme

Materialet för delrapporten generades, som nämnts, inför starten av FoU-programmet år 2016. Frågor skickades via e-post till 243 deltagare varav 222 svarade (svarsfrekvens 91%). Frågorna var formulerade enligt följande:

1. Vad kan känneteckna undervisning i förskola?
2. Vad kan känneteckna undervisning i
 - musik
 - matematik
 - språk-kommunikation/flerspråkighet
3. Vad kan känneteckna en undervisande förskollärare?
4. Vad kan känneteckna en organisation och ett ledarskap som verkar för undervisning i förskolor?
5. Vad kan känneteckna bedömning och sambedömning i förskola?

Didaktiskt orienterad textanalys med kvantitativa inslag har genomförts utifrån omväxlande empirinära och teorinära tolkningsled. Analysen kan beskrivas som abduktiv – en process där empiri och teori omtolkats i ljuset av varandra. Här följer ett sammandrag från resultatet.

Sammandrag av resultatet

Utfallet av högfrekventa ord i förhållande till delfrågor i rapporten illustreras i figur 1.

Figur 1: Ordmoln med högfrekventa ord i förhållande till delfrågor i rapporten

Exempel på genomgripande ord och spår som är utmärkande och högfrekventa i materialet för alla delfrågorna har följande relativt ”enstämmiga” fokus:

- Barncentrering
 - Barns intresse, följa barnen
- Lärande
- Vid och vag undervisning
- Mer pedagog än förskollärare
 - Inkluderande personalbegrepp – ”vi-pedagoger”
- Tid, tydliga ledare och lärande organisationer
 - ”Tid för att göra sitt arbete.”
- Vaga spår av explicit vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet
 - Begreppsparet vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet är ännu inte förankrat i någon större utsträckning i materialet.
 - Teoretiska spår är mer inriktade på lärande än undervisning

I analysen använder vi termen ”spår” i stället för exempelvis ”kategorier”. Spår är ett begrepp som analytiskt kan vara förenligt med olika grunder och infallsvinklar, exempelvis olika sätt att bearbeta data. I materialet kan spår både vara explicita och implicita, men huvudfokus ligger på explicita spår. Explicita spår är tydligt avgränsade med skarpa konturer som exempelvis ”I förskolan använder vi oss inte av begreppet undervisning”. Implicita spår har mer vaga och öppna konturer som exempelvis vaga spår av vetenskaplig grund i termer av ”läroobjekt” som exempelvis kan kopplas till både variationsteori och utvecklingspedagogik.

Utmärkande och högfrekventa spår

Förskollärarnas och chefernas reflektioner redovisas och analyseras i rapportens kapitel 3 – 9. De utmärkande spåren i svaren listas översiktligt i Tabell 1 och beskrivs kortfattat under respektive rubrik nedan.

Tabell 1: Exempel på utmärkande, högfrekventa spår från kapitel 3-9

Kap	Utmärkande högfrekventa spår
3	Dels avståndstagande från begreppet undervisning – dels vid, vag och barncentrerad undervisning
4	Hantverksmässiga moment i musikundervisning 1a. Att sjunga 1b. Att spela 1c. Att dansa
5	Barncentrerad och vag matematikundervisning – aktiviteten <i>räkna</i> dominerar
6	Undervisning är barncentrerad, gränslös och avgränsad – muntlig kommunikation dominerar
7	Förhållningssätt framhävs 1a) Att vara lyhörd och närvarande 1b) Att vara reflekterande och pedagogiskt medveten Undervisande förskollärare har kunskap Lärande är i fokus Barns intresse och behov är utgångspunkten
8	Tydligt ledarskap och lärande organisation – ”Tid för att göra sitt arbete.”
9	Dels avståndstagande från bedömning – dels utmärkande spår av pedagogisk dokumentation och verksamhetsinriktad bedömning – dels sambedömning på mikro- och institutionsnivå

3 Vad kan känneteckna undervisning i förskola?

I den första frågan finns spår av avståndstagande från begreppet undervisning av typen ”I förskolan använder vi oss inte av begreppet undervisning”. Spår av en ”vid och vag undervisning” framträder också, exempelvis i termer av att undervisning är ”allt som sker under dagen på förskolan”, eller ”Allt lärande kan kännetecknas som undervisning”. Vidare framträder ett högfrekvent spår av barncentrerad undervisning som ”utgår från barnens intressen”.

4 Vad kan känneteckna undervisning i musik?

Kännetecknande för musik är de hantverksmässiga momenten, att sjunga, spela instrument och dansa, vilket kan ske både spontant och planerat. Det finns spår av en utforskande och prövande hållning och att musik ska handla om uttryck och

upplevelse. Vid planering och genomförande lyfts förskollärarens kunnande samt barnens intresse fram. Kännetecknen för undervisning i musik handlar också om glädje och samhörighet.

5 Vad kan känneteckna undervisning i matematik?

Undervisning i matematik i förskola utmärks av att barns matematiserande ofta görs i samspel och interaktion med förskollärare och andra barn utifrån barnens intresse och pågående aktivitet. Utformandet av miljöer och tillgång till material är viktigt i sammanhanget. Matematik förklaras med att "allt är matematik", undervisning i matematik kan ske både i lek och i rutinsituationer. Att räkna är framträdande men språket är också viktigt i matematikundervisningen och många uttrycker att det är viktigt att ge barnen "rätt" ord för matematiska begrepp.

6 Vad kan känneteckna undervisning i språk, kommunikation och flerspråkighet?

Kännetecknande för språk, kommunikation och flerspråkighet är att barnen står i centrum för undervisningen. Denna barncentrering fokuserar barn som grupp snarare än barn som individer. Ett annat kännetecken är att undervisningen beskrivs både som gränslös och avgränsad. Undervisning i språk, kommunikation och flerspråkighet sägs ske hela tiden, spontant, men medvetet, i alla sammanhang och situationer men även genom planerade aktiviteter, projekt eller teman. Muntlig kommunikation dominerar i undervisningen.

7 Vad kan känneteckna en undervisande förskollärare?

En undervisande förskollärare kännetecknas av att vara lyhörd och närvarande, medveten och medforskande. Hen innehar kunskap och planerar, reflekterar och lyssnar in barnen. Kunskapen understryks mer av cheferna, som också hänvisar mer till styrdokument och forskning. Förskollärarna framhåller återkommande att det är barns intresse och barns behov som är utgångspunkterna för den undervisande förskolläraren.

8 Vad kan känneteckna en organisation och ett ledarskap som verkar för undervisning i förskolor?

En organisation och ett ledarskap som verkar för undervisning kännetecknas framför allt av tydlighet. Detta är både förskollärare och chefer helt överens om. Cheferna framhåller vikten av tydliga mål, kompetens och kvalitetsarbete, medan förskollärarna också betonar att ha tid. Tid för reflektion, planering, genomförande, uppföljning och kompetensutveckling. En tydligare förskolläroll betonas av cheferna, medan förskollärarna framhåller vikten av stöd och legitimitet för utveckling av förskollärares uppdrag och ansvar. Vikten av behörig personal och av att anställa förskollärare framhålls av båda grupperna.

9 Vad kan känneteckna bedömning och sambedömning i förskola?

I den avslutande frågan finns spår av avståndstagande från bedömning av typen "I förskolan gör vi inga bedömningar". Högfrekventa spår av pedagogisk dokumentation

och verksamhetsinriktad bedömning framträder också, exempelvis i uttryck som ”Att se barns lärande och utveckling kräver dokumentation och att ge dokumentationen tillbaka till barnet gör dokumentationen pedagogisk” och ”Bedömning ska alltid vara av verksamheten”. Vidare framträder spår av sambedömning på mikro- och institutionsnivå i termer av att ”Sambedömning kännetecknas av att förskollärare diskuterar tillsammans och tar fram gemensamma kriterier för bedömning i syfte att skapa likvärdighet på förskolan”.

Samlad analys – genomgripande spår i relation till didaktiska nivåer

I förhållande till Kansanens (1993) tre didaktiska nivåer kan vi uttolka tydligare och mer flerstämmiga spår på en praktisknära aktionsnivå än spår som explicit kan hänföras till teoretisk eller metateoretisk nivå. De teoretiska och metateoretiska spåren är vaga och lågfrekventa i hela materialet. Vaga spår kan också framträda på aktionsnivå när exempelvis undervisning påstås vara ”allt som sker under dagen på förskolan”. Flerstämmiga och vaga spår på aktionsnivå exemplifieras i Tabell 1.

Sammantaget kan analysen i förhållande till syfte och frågor sammanfogas och prövas i en kommunicerbar helhet genom begreppet ”vagt flerstämmig undervisning och sambedömning”. Den vaga flerstämmiga undervisningen och sambedömningen i förskola inkluderar vaga och lågfrekventa spår av vetenskaplig grund. Jank och Meyer (1997) menar exempelvis att didaktik handlar om undervisningens och lärandets teori och praktik. Didaktik omfattar både teori och praktik. I vårt material är det mer praktiksidan än teorisidan av didaktik som är framträdande. Begreppet didaktik uttrycks explicit enbart ett fåtal gånger. Med vag och otydlig avses i detta sammanhang att didaktik som begrepp inte alltid skrivs fram och när det nämns blir det inte så tydligt vad som avses, exempelvis vad som avses vara skillnaden mellan ”Förskoledidaktik” och ”Ämnesdidaktik” (jfr Brante, 2016; Uljens 1997). Vag kan också stå för att det är en mer praktisknära sida än både en praktik- och teorinära sida av didaktik som framträder. Vaga spår av teori och metateori framträder också i utsagor där teoriexempel och teoretiska begrepp enbart nämns som ord i en mening, enligt följande:

Att man jobbar med variationsteorin och har kunskap i de olika ämnena/.../

/.../jag som lärare har en kunskap om det sociokulturella lärandet/.../

Undervisning kan även ske genom gemensamma upplevelser och ”learning by doing”.

Synliggöra och bekräfta det som barnet undersöker som ljudfenomen ett fenomenografiskt och fenomenologiskt undersökande av ljud och rytm.

Undervisning i förskolan kan kännetecknas som att jag som lärare har en kunskap om /.../lärandet i en postkonstruktionistisk miljö/.../

Variationen av teorier (variationsteori, sociokulturellt perspektiv och pragmatiskt perspektiv genom ”learning by doing”) och metateorier (fenomenologi, fenomenografi och postkonstruktionism) som nämns i materialet kan även indikera flerstämmighet

på (meta)teoretisk nivå. Så i förhållande till Kansanens didaktiska nivåer avser ”vagt flerstämmig undervisning och sambedömning” spår i materialet som dels indikerar flerstämmighet, dels vaghet och otydlighet på de didaktiska nivåerna.

Analysreflektion

Här är det på sin plats att betona att det finns en betydande variation av teoretiska och metateoretiska grunder. I rapporten görs inga anspråk på att vara heltäckande med fullständig förteckning över teoretiska och metateoretiska riktningar. Det kan snarare ses som en skissartad diskussion av vissa tendenser gällande undervisning och sambedömning baserad på teoretisk och metateoretisk variation som uttolkats i materialet.

Vidare har förskollärare och chefer sannolikt tankar om undervisning som inte utfallit i ord i materialet. Förskollärare och chefer kan exempelvis vara teoretiskt informerade även om de inte explicit refererar till teorier och teoretiska begrepp när de skriver om undervisning och sambedömning.

Slutord i relation till ”Flerstämmig undervisning och sambedömning”

Undervisning och sambedömning som vilar på en vag vetenskaplig grund kan jämföras med att enbart ha ett trubbigt redskap eller en diffus strategi för att lösa olika typer av problem i skiftande situationer. Begreppet ”flerstämmig undervisning och sambedömning” kan erbjuda flera alternativa redskap och strategier för professionellas omdöme och kritiska reflektioner när de gör bruk av sitt handlingsutrymme. Flerstämmighet kan avse olika röster och infallsvinklar, men också spänningar mellan röster och infallsvinklar. Begreppet kan då erbjuda professionella ett språk som kan kvalificera didaktiskt tänkande, kritisk reflektion och didaktisk samhandling – vilket kan leda till en mer sammansatt, finstämd och anpassad undervisning med fokus på olika innehåll, sambedömning och återkoppling. Flerstämmig undervisning och sambedömning kan med andra ord utprövas som stöd för varje barns öppna livschanser.

Nyckelord: Didaktik, förskola, ledarskap, matematik, musik, organisation, sambedömning, språk-kommunikation-flerspråkighet, Sverige, undervisning